

İş Sağlığı ve Güvenliği Farkındalığının İncelenmesi ve Risk Değerlendirmesi: Din Görevlileri ve Camiler Üzerine Bir Araştırma

Examining Occupational Health and Safety Awareness and Risk Assessment: A study on Religious Officials and Mosques

Mustafa YÜRÜK¹, Fatma Betül BAĞLAN², Hüseyin BAŞLIGİL³

ÖZ

Toplumsal hayatta camilerin önemli bir yeri vardır. Yapılan çalışma ile camilerde iş güvenliğiyle ilgili önlemlerin alınmasına katkı sağlamak amaçlanmıştır. Çalışma din görevlileri ve camiler özelinde yapılan ilk kapsamlı iş güvenliği ve risk analizi çalışmasıdır. Çalışmada 2012-2021 yılları arasında camilerde yaşanan kazalar incelenerek 50 farklı kazaya/olaya ait veriler paylaşıldı ve din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği farkındalığını incelemek amacıyla İstanbul ili Esenyurt ilçesinde 173 din görevlisi ile yüz yüze anket çalışması yapıldı. Anket sonucunda din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi ve ilk yardım eğitimi alma durumları ile bilgi birikimleri ve çalışma yerlerindeki uygulamaların yeterliliği arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edildi. Yaşanan kazalar ve analiz sonuçları dikkate alınarak ve karşılaşılabilecek diğer riskler de göz önünde bulundurularak tüm camilerde uygulanabilecek 77 maddelik kontrol listesi oluşturuldu. Kontrol listesinde, belirtilen risklere karşı alınması gereken önlemler sunuldu. Yaşanan kazalar ve kontrol listesinde sunulan önlemler dikkate alınarak öncelikli olarak yapılması gereken çalışmalara ilişkin somut önerilerde bulunuldu.

Anahtar Kelimeler: Cami, Din görevlisi, İş sağlığı ve güvenliği, Kontrol listesi, Risk değerlendirmesi.

ABSTRACT

Mosques hold a significant place in societal life. The aim of this study is to contribute to the implementation of occupational safety measures in mosques. This study is the first comprehensive occupational safety and risk analysis conducted specifically for religious officials and mosques. Examining accidents that occurred in mosques between 2012 and 2021, data from 50 different incidents were shared. Additionally, a face-to-face survey was conducted with 173 religious officials in the Esenyurt district of Istanbul to assess the occupational health and safety awareness of religious officials. The survey results indicated a significant difference between the participation of religious officials in occupational health and safety training as well as first aid training, and their knowledge levels, as well as the adequacy of practices in their workplaces. Taking into consideration the accidents that occurred and the results of the analysis, a comprehensive 77-item checklist applicable to all mosques was created. This checklist includes measures to be taken against identified risks. Concrete recommendations for priority actions, based on the accidents and the preventive measures outlined in the checklist, were provided.

Keywords: Checklist, Mosque, Occupational health and safety, Religious officials, Risk assessment.

Bu çalışma, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Etik Kurulu'nun 25.05.2023 tarihli ve 2023/05-5 no'lu toplantısında görüşülmüş olup, etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

¹ Mustafa Yürük, İş Sağlığı ve Güvenliği, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, yurukmustafa@yahoo.com, ORCID: 0000-0001-9733-3212

² Arş. Gör., Fatma Betül BAĞLAN, Endüstri Mühendisliği, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, fatmabetulbaglan@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5072-104X

³ Prof. Dr., Hüseyin BAŞLIGİL, Endüstri Mühendisliği, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, huseyinbasligil@esenyurt.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3478-5948

İletişim / Corresponding Author: Mustafa YÜRÜK
e-posta/e-mail: yurukmustafa@yahoo.com

Geliş Tarihi / Received: 26.09.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 15.02.2024

GİRİŞ

Camiler sadece belirli sayıda kişinin beş vakit namaz kılmak için gittiği mekânlar değildir. Cuma, teravih, bayram ve cenaze namazları vesilesiyle camilerde geniş kitleler bir araya gelmektedir. Yapılan araştırmalara göre ülkemizdeki erkeklerin %92,1'i cuma namazı, %93,7'si bayram namazı kılmaktadır.¹

Ülkemizde camilerin yoğunlukla kullanıldığı diğer bir faaliyet de yaz Kur'an kurslarıdır. 2018 yılında ağırlıklı yaş ortalaması 5-14 olan 1.885.286 öğrenci ile 59.555 camide yaz Kur'an kursu organize edilmiş, 5-14 yaş arası çocukların %19,4'ü yaz Kur'an kurslarına katılmıştır.¹

Camilerin ve din görevlilerinin günlük yaşantımızda önemli bir yeri vardır. Bu önem bahsedilen unsurların sayısal büyüklüğüyle birlikte üstlendiği fonksiyonun öneminden de kaynaklanmaktadır. Ülkemizde 2020 yılı itibarıyla 89.445 cami, 114.380 din görevlisi mevcuttur.¹

Ülkemizde iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili çalışmalar, 30 Haziran 2012 tarihinde Resmî Gazete' de yayımlanan 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle yeni bir boyut kazanmıştır. Proaktif bir yaklaşımla iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemeyi esas alan bu kanuna dayanarak çalışma hayatının tüm yönlerini içeren çok sayıda yönetmelik hazırlanmıştır. Ayrıca bu süreçte bilgilendirme, rehberlik, teftiş, ceza gibi yöntemlerle mevzuatın uygulanması sağlanmıştır.

Top ve Topraklı (2019), insanlarda panik durumunun oluşumuyla ilgili bir literatür özeti sunmuştur.² Satır ve Topraklı (2021), 77 cami yangınına inceleyerek sık görülen yangın sebeplerini incelemiş ve Ankara'daki 18 tarihi caminin yangın tahliye risklerinin nitel ve nicel analizini yaparak sonuçları paylaşmışlardır.³ Topraklı (2018), makalesinde Selimiye Camisinde herhangi bir acil durumda güvenli biçimde tahliyenin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan süreyi analiz etmiştir.⁴ Topraklı vd. (2019),

çalışmalarında günümüzde yapılan camilerde plan şeması çok kullanılan ve yapımı devam eden bir camide acil duruma ilişkin tahliye benzetim çalışması yapmışlardır.⁵ Nassar ve Bayyoumi (2012), camilerin çıkış yeri seçiminin, tahliye süresine etkisini değerlendirmek amacıyla bir benzetim modeli geliştirmiş ve camidekilerin ayakkabı giyme gibi davranışsal yönlerinin, kapıların yerinin tahliye süresini nasıl etkilediğini incelemiştir.⁶ Akyön ve Özcan (2017), Camilerde yangın risklerini ve nedenlerini incelemiş, uygulama ve mevzuat açısından alınması gereken önlemleri ifade etmiştir.⁷ Başdemir (2016), Selâtin Camilerinin özelliklerini anlatmış ve bu camilerdeki fiziksel ve biyolojik risklere değinmiştir.⁸

Diyanet İşleri Başkanlığının 2021 yılında il müftüleriyle paylaştığı Cami Planlama ve Tasarım Kılavuzunda yeni inşa edilecek camilerin yapım öncesi planlamasından bitimine kadar iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili yapılması gereken çalışmalar hakkında kapsamlı önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca mevcut camiler için yapılacak düzenlemeler de belirtilmiştir.¹

Camiler ve din görevlileri 6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kapsamına girmekte olup kanunda ifade edilen risk değerlendirmesi yapılması, acil durum planı hazırlanması, yangın ve tahliye tatbikatının yapılması, iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin verilmesi gibi yükümlülüklerin tüm camilerde uygulanması gerekmektedir. İncelenen literatürde, yukarıda belirtildiği şekilde çok sayıda kişinin bir araya geldiği camilerde risk değerlendirmesi ve din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği farkındalıkları ile ilgili yapılmış kapsamlı bir çalışmaya rastlanamamıştır. Benzer şekilde iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili din görevlilerinin ve camide bulunan kişilerin yaşadıkları kazalara/olaylara ilişkin hazırlanmış bir istatistiğe de rastlanamamıştır. Çalışmada din görevlilerinin ve camide bulunan kişilerin karşılaşabilecekleri riskleri ortaya koymak amacıyla ülkemizde ve dünyada 2012-2021

yılları arasında camilerde yaşanan kazalar internet haber kanalları üzerinden incelendi. Olaylar seçilirken karşılaşılabilecek tüm riskleri içermesine ve tekrara düşmemeye özen gösterildi. Elde edilen veriler; tarih, yer, yaşanan kaza ve kazanın sonucu belirtilerek Tablo 1’de paylaşıldı.

Yapılan çalışma bu alandaki eksikliğe dikkat çekmek ve yeni veriler ortaya koyarak bundan sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlamak amacıyla hazırlandı. Çalışmada 2012-2021 yılları arasında ülkemizde ve dünyada bulunan camilerde yaşanan kazalar internet haber kanalları üzerinden incelenerek 50 farklı olaya ait veri elde edildi. Olaylar seçilirken tekrara düşmemeye ve mümkün olduğunca farklı kazaların seçilmesine özen gösterilerek karşılaşılabilecek tüm risklerin ortaya çıkarılması amaçlandı. Çalışmanın

devamında 2020 yılı itibariyle İstanbul’un nüfusu en kalabalık ilçesi Esenyurt’ta bulunan din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği farkındalığı incelendi. Esenyurt İlçe Müftülüğü’ne bağlı olarak görev yapmakta olan 173 din görevlisi ile yüz yüze anket yapıldı. Anket sonucunda elde edilen veriler SPSS 26 istatistik programı ile analiz edildi. Camilerde yapılacak risk değerlendirmesi çalışmalarına yol göstermesi amacıyla incelenen kazalar ve elde edilen analiz sonuçları ışığında 77 maddelik bir kontrol listesi hazırlandı ve bu kontrol listesinde alınması gereken önlemler belirtildi. Camilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından mevcut durumunun belirlenmesine katkı sağlayacak olan kontrol listesi, camilerde yapılacak risk değerlendirmesi çalışmalarına rehber olacak mahiyettedir.

Tablo 1. Camilerde Yaşanan Kaza ve Olaylar

Tarih	Yer	Yaşanan Kaza/Olay	Kazanın/Olayın Sonucu
Şubat 2012	Türkiye Aydın Söke İlyas Bey Camisi	Cenaze namazı için caminin bahçesinde bekleyen kişilerin üzerine caminin ışıklı tabelası düştü (Haber 3, 2012, 02 08). ⁹	1 kişi hafif yaralandı.
Ağustos 2012	Bangladeş Sylhet	Teravih namazı için çok sayıda kişinin toplandığı camiye yıldırım düştü (Anadolu Ajansı,2012, 08 11). ¹⁰	10 kişi öldü, 20 kişi yaralandı.
Eylül 2013	Türkiye Uşak Nur Camisi	Camii avlusunda yapılan şadırvan inşaatının çökmesi sonucu, inşaat işçilerine yardım amacıyla olay yerinde bulunan bir kişi göçüğün altında kaldı (Haberler, 2013, 09 27). ¹¹	Kazazede yaralandı.
Ocak 2014	ÇİN Guyüen Beyda Camisi	Anma merasimi nedeniyle toplanan Müslümanlar, dağıtılan geleneksel çörekleri alırken izdiham yaşandı (Anadolu Ajansı, 2014, 01 06). ¹⁰	14 kişi öldü. 4’ü ağır 10 kişi yaralandı.
Ocak 2015	Türkiye Ankara Elmadağ Esentepe Camisi	Yatsı namazının kılındığı esnada kullanılmayan eski kalorifer kazanında gaz sıkışması nedeniyle patlama meydana geldi (Demirören Haber Ajansı, 2015, 01 16). ¹²	1 kişi öldü, 3 kişi yaralandı.
Mayıs 2015	Türkiye Elazığ Kovancılar Yazıbaşı Camisi	Minarede bulunan hoparlörü düzeltmek ve ışıklandırmayı kontrol etmek için yukarı çıkan imam minareden inerken dengesini kaybederek merdivenlerden aşağı düştü (SonDakika, 2015, 05 26). ¹³	İmam vefat etti.
Mayıs 2015	Türkiye Niğde OSB Birko Fabrika Camisi	İmam, cami içerisinde kendisini elektrik kablosuyla asarak yaşamına son verdi (CNNTÜRK.com, 2015, 05 21). ¹⁴	İmam vefat etti.
Temmuz 2015	Fas Kazablanka Hassan II Camisi	Bir kadının fare görerek bağırması sonucu yaşanan panik nedeniyle kaçmaya çalışan insanlar izdiham yaşadı (CNNTÜRK.com, 2015, 07 15). ¹⁴	81 kişi yaralandı.
Temmuz 2015	Türkiye Eskişehir Ertuğrulgazi Camisi	Caminin yaz Kur’an kursuna giden bir çocuk abdesthaneye girmek isterken kafasını kapıdaki cama çarptı (Saat Başı Haber, 2015, 07 14). ¹⁵	Çocuk yaralandı.
Kasım 2015	Türkiye İstanbul Sultangazi Ravza Camisi	İmamın akşam namazını kıldırıldığı esnada bir saldırgan imamı arkadan bıçakladı (Habertürk, 2015, 11 14). ¹⁶	İmam yaralandı.

Tablo 1. (Devamı)

Şubat 2016	Türkiye Sivas Abadan Camisi	Restorasyonu tamamlanarak açılışı gerçekleştirilen camide Cuma namazı esnasında caminin kubbe kısmında asılı bulunan ve tutturulduğu kancadan kurtulan avize cemaatin üzerine düştü (Haber7, 2016, 02 12). ¹⁷	3 kişi yaralandı.
Temmuz 2016	Türkiye Adana Merkez Sabancı Camisi	Camide cuma hutbesi okunduğu sırada, bir kişi minbere çıkarak "üzerimde bomba var" diye bağırdı. Cami cemaati panik yaşayarak camiye terk etmeye çalışırken, kapıda izdiham yaşandı (NTV, 2016, 07 01). ¹⁸	Cemaat panik yaşadı. Olaya sebep olan kişi linç edilmek istendi.
Ağustos 2016	Türkiye Kayseri Ahmet-Ayşe İnci Camisi	Cuma namazı için cemaatin beklediği sırada, tavanda asılı büyük avize vatandaşların üzerine düştü (Anadolu Ajansı, 2016, 08 26). ¹⁰	11 kişi yaralandı.
Ocak 2017	Türkiye İstanbul Ataköy 5.Kısım Camisi	Cenaze namazı kılınması esnasında avlunun üzerinde bulunan tente biriken kar ve fırtına nedeniyle cemaatin üzerine çöktü (Habertürk, 2017, 01 10). ¹⁶	3 kişi hayatını kaybetti, 4'ü ağır 40 kişi yaralandı.
Mart 2017	Türkiye Kastamonu Daday Akpınar köyü Camisi	Cami imamı, ses sistemini tamir etmek caminin minaresine çıktı. Minarenin şerefesinin çürük olması ve bir anda çökmesi sonucu caminin çatısına çarparak yere düştü (SonDakika, 2017, 03 16). ¹³	İmam ağır yaralandı.
Mayıs 2017	Türkiye Bursa İnegöl Somuncu Baba Camisi	Camide hizmetli olarak çalışan kişi camideki patlayan ampullerden birini değiştirirken elektrik akımına kapıldı (Yıldırım Gazetesi, 2017, 05 17). ¹⁹	Kazazede hastaneye kaldırıldı.
Haziran 2017	Türkiye Balıkesir Burhaniye Yeni Cami	Teravîh namazı kılan cemaat, caminin yanındaki otluk alanın ilaçlanması nedeniyle oluşan gazdan etkilendi (Hürriyet, 2017, 06 01). ²⁰	21 kişi hastaneye kaldırıldı.
Temmuz 2017	Türkiye Samsun Bafra Esentepe Camisi	Psikolojik sorunları olan bir kişi öğle namazı esnasında camiye girip imama ve cemaate saldırdı (TGRT Haber 2017, 07 27). ²¹	İki kişi hafif yaralandı.
Ekim 2017	Türkiye Adıyaman Ömer Faruk Camisi	Camii tuvaletine giren kişinin kafasına tuğla düştü (Cumhuriyet, 2017, 10 31). ²²	Kazazede yaralandı.
Kasım 2017	Türkiye Tokat Erbaa Sanayi Sitesi Camisi	Mevlid Kandili olması sebebiyle dolu olan camide yatsı namazının kılındığı sırada ses sistemi patladı ve halılar tutuştu. Bir anda yoğun bir duman tabakasının kapladığı camide cemaat kısa süreli panik yaşandı (Milli Gazete, 2017, 11 30). ²³	Ölen ya da yaralanan olmadı. Maddi hasar oluştu.
Mayıs 2018	Türkiye İstanbul Güngören Fetih Camisi	Arkadaşlarıyla birlikte camiye giden 11 yaşındaki çocuk, bahçede bulunan sürgülü demir kapıya tırmandı. Demir kapı çocuğun üzerine devrildi (Milliyet, 2018, 05 30). ²⁴	Çocuk hayatını kaybetti.
Eylül 2018	Endonezya Sulawesi Sigi Bölgesi	7,5 büyüklüğündeki depreme camide yakalandılar (Doğru Haber, 2018, 10 06). ²⁵	10 kişi hayatını kaybetti, onlarca kişi yaralandı.
Ekim 2018	Türkiye Elazığ Tevfikiyeli Camisi	Sabah namazına gelen vatandaşlar, cami içerisinde gördükleri yılanı yakalayıp cam kavanoza koydu (Mynet, 2018, 10 02). ²⁶	Kısa süreli panik yaşandı.
Kasım 2018	Türkiye Manisa Şehzadeler Yeşilyurt Camisi	Cami cemaatinden bir kişi ağaçları budamak için şadırvanın üzerine çıktı. Şadırvanın çatısının kırılması sonucu beton zemine düştü (Manisa Kulis haber, 2018, 11 29). ²⁷	Kazazede ağır yaralandı.
Aralık 2018	Türkiye Trabzon Arsin Ulu Camii	Cuma namazı esnasında rükûa eğilen gencin kafasına, yanında bulunan dolabın üzerinden yangın söndürme tüpü düştü (Habertürk, 2018, 11 11). ¹⁶	Kazazede yaralandı.
Ocak 2019	Türkiye Şanlıurfa Eyyubiye, Hacı Lutfullah Camisi	Cenaze namazını kılmak için Cami bahçesinde bekleyen kişilerin üzerine aşırı rüzgârdan dolayı bahçede bulunan kepenk düştü (Urfa'da Bugün, 2019, 01 17). ²⁸	1'i çocuk, 2 kişi yaralandı.
Mart 2019	Yeni Zelanda Christchurch Elnur Camisi	Cuma namazı esnasında bir terörist, iki ayrı camiye silahlı saldırıda bulundu (Euronews, 2019, 03 18). ²⁹	51 kişi öldü, 49 kişi yaralandı.
Nisan 2019	Türkiye Samsun Asarcık Emir Musa Camisi	Cami çevresindeki korkulukların üzerinden atlayan gencin ayağının kayması sonucu sivri uçlu demir, gencin omzunun arkasından girip ön kısmından çıktı (A Haber, 2019, 04 10). ³⁰	Kazazede yaralandı
Mayıs 2019	Türkiye Çorum Uğurludağ Camisi	Camiden çıktığı sırada dengesini kaybedip merdivenlerden düştü (Haberler, 2019, 05 22). ¹¹	Kazazede ağır yaralandı.
Haziran 2019	Türkiye Kocaeli Dilovası Hz. Ali Camisi	Babasıyla birlikte Kur'an Kursu'na kayıt yaptırmak için Camiye gelen 7 yaşındaki çocuk içerideki işlemler bittikten sonra dışarı çıkmak için ayakkabılarını giymek üzere dolaba yöneldi. Çocuğun dokunmasıyla ayakkabı dolabı üzerine devrildi (Akit, 2019, 06 20). ³¹	Çocuk hayatını kaybetti.
Temmuz 2019	Türkiye Kırıkkale Beyobası Köyü Camisi	İmam hoparlörü tamir etmek için minareye çıktı. Rüzgârın etkisiyle dengesini kaybeden imam, 8 metre yükseklikten önce caminin çatısına sonra yere düştü (CNNTÜRK, 2019, 07 18). ¹⁴	İmam ağır yaralandı.

Tablo 1. (Devamı)

Temmuz 2019	Türkiye Muğla Bodrum Türkkuyusu Camisi	Klimanın alev alması sonucu camide yangın çıktı (Kentttv, 2019, 07 26). ³²	Ölen ya da yaralanan olmadı. Maddi hasar oluştu.
Ağustos 2019	Türkiye Düzce Akçakoca Merkez Camisi	Cuma namazı için camiye gelen bir kişi merdivenlerde dengesini kaybederek düştü ve beton zemine çarptı (Akit, 2019, 08 16). ³¹	Kazazede vefat etti.
Eylül 2019	Türkiye İstanbul Kurtköy	Cemaatle namaza başlandığı esnada yaşlı bir adam kalp krizi geçirerek yere yığıldı. Ancak kalp krizi geçiren yaşlı adamın durumuna rağmen cemaat namaz kılmaya devam etti (Haberler, 2019, 09 26). ¹¹	Kalp krizi geçiren kişi vefat etti.
Eylül 2019	Türkiye İstanbul Avcılar Hacı Ahmet Tükenmez Camisi	Silivri açıklarında meydana gelen 5.8 büyüklüğündeki deprem sırasında bir minare yıkıldı (Milliyet, 2019, 09 26). ²⁴	Ölen ya da yaralanan olmadı. Maddi hasar oluştu.
Kasım 2019	Türkiye Denizli Merkezefendi İlçe Müftülüğü	Mevlid Kandili nedeniyle bir lisede katıldığı konferans sonrasında okuldan ayrılırken merdivenden düşen müftünün kolu kırıldı (Dini Bülten, 2019, 11 12). ³³	Müftü yaralandı.
Şubat 2020	Türkiye Kocaeli Darıca	Cami şadırvanında abdest alan bir vatandaş dengesini kaybedip yere düştü (Özgür Kocaeli, 2020, 02 29). ³⁴	Kazazede vefat etti.
Haziran 2020	Türkiye Bursa İznik Çınarlı Camisi	Caminin avlusunu çevreleyen 5 metre yüksekliğindeki duvar üzerinde arkadaşlarıyla oynayan çocuk mermer eşiğine basarak dengesini kaybetti ve yere düştü (Bursa'da bugün, 2020, 06 15). ³⁵	Çocuk ağır yaralandı.
Eylül 2020	Bangladeş Narayanganj Baitus Salat Jame Camisi	Caminin yakınından geçen doğalgaz hattındaki patlama oldu. Camideki en az 6 klima da patlamanın etkisiyle infilak etti (Ankara Masası, 2020, 09 06). ³⁶	24 kişi öldü, 13 kişi yaralandı.
Şubat 2021	Türkiye Antalya Alanya Çelikler Süleymaniye Cami	Cami şerefesi ikinci namazının ardından yıkıldı (Alanya Postası, 2021, 02 15). ³⁷	Ölen ya da yaralanan olmadı.
Mayıs 2021	Afganistan Kabil	Ramazan Bayramı'nın ikinci gününde cemaatin cuma namazı için camide toplandığı sırada bombalı saldırı düzenlendi (NTV, 2021, 05 14). ¹⁸	İmam dâhil en az 12 kişi vefat etti, 15 kişi yaralandı.
Haziran 2021	Türkiye Samsun Tekkeköy Kirazlık Mahallesi Merkez Camisi	9 yaşındaki çocuk, cami bahçesindeki 3 metre yüksekliğindeki duvarın üzerinden aydınlatma direğinin yapılması için açık bırakılan demirin üzerine düştü. Çocuğun yanağına demir saplandı (Samsun Haber, 2021, 06 21). ³⁸	Çocuk yaralandı.
Haziran 2021	Türkiye Burdur 149 Evler Camisi	Cami bahçesine gelen iki kişi tarafından cami imamına bıçaklı saldırı yapıldı (SonDakika, 2021, 06 09). ¹³	İmam yaralandı.
Haziran 2021	Türkiye Amasya Beyazid Paşa Camisi	Aynı camide görev yaptıkları imam ile tartışan müezzine, imam tabure ile saldırdı (Sputnik Türkiye, 2021, 06 26). ³⁹	Müezzin yaralandı.
Haziran 2021	Türkiye Zonguldak Alaplı Doğancılar Merkez Camisi	5 yaşındaki çocuk, cami çevresinde açıkta bulunan elektrik kaçağı olduğu ileri sürülen kabloya dokunduğu anda akıma kapılarak yere yığıldı (Habertürk, 2021, 06 30). ¹⁶	Çocuk hastaneye kaldırıldı.
Haziran 2021	Türkiye İstanbul Ayasofya Camisi	Camiyi ailesiyle beraber ziyarete gelen 6 yaşındaki kız çocuğunun bacağı mermer müezzin mahfili korkuluklarına sıkıştı (Milliyet, 2021, 06 16). ²⁴	Çocuk hafif yaralandı
Ağustos 2021	Türkiye Bursa İnegöl Sarı Cami	Trafik levhasına çarpan araç, hızlanarak caminin duvarını yıkıp cami avlusuna daldı (Yeni Dönem, 2021, 08 06). ⁴⁰	Caminin duvarında ağır hasar oluştu. Öğrenciler şok yaşadı.
Ağustos 2021	Türkiye Bayburt Aydıntepe Çayırköprü Camisi	Köy camisinde çocukların kolonya ve çakmakla oynaması sonucu yangın çıktı. Yangını söndürmek isteyen bir çocuk alevlerin içinde kaldı (Ankara Masası, 2021, 08 18). ³⁶	Çocuk yaralandı.
Aralık 2021	Türkiye Isparta Eğirdir Barla Camii	Caminin minaresine yıldırım düştü (Habertürk, 2021, 12 07). ¹⁶	Camide yangın çıktı. Ölen ya da yaralanan olmadı.
Aralık 2021	Türkiye Samsun Bafra Çarşı Camisi	Restorasyon çalışmaları yapılan Caminin bahçesindeki zemin çalışmaları nedeniyle kökü zayıflayan çam ağacı, rüzgârın etkisiyle yola doğru devrildi. Ağaç, yoldan geçen bir kişinin üzerine düştü (Samsun Haber, 2021, 12 08). ³⁸	Bir kişi yaralandı.

MATERYAL VE METOT

Din Görevlilerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Farkındalıklarının İncelenmesi

Örneklem, Veri Toplama ve Sınırlılıklar

Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği farkındalıklarının incelenmesi için Esenyurt İlçe Müftülüğü'nde görev yapan 227 din görevlisinden çalışmaya katılmayı kabul eden 173 din görevlisi ile yüz yüze anket çalışması yapıldı. Araştırmaya 63 imam, 13 müezzin, 92 Kur'an kursu hocası, 3 vaiz ve 2 idari personel katıldı. Araştırmada basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanıldı. Basit tesadüfi örnekleme yöntemi, popülasyondaki her ögenin eşit seçilme olasılığına sahip olduğu, şansa dayalı bir örnekleme yöntemidir. Yapılan bu çalışma nicel araştırma yöntemlerinden olan betimsel tarama şeklinde yürütüldü. Veri toplama açısından bakıldığında ise bu çalışma, kesitsel bir çalışmadır.

Yapılan çalışmada, veri toplama yöntemi olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan 3 bölümden oluşan anket kullanıldı. Anketin birinci bölümünde din görevlilerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla 6 soru soruldu. İkinci bölümde din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği alanında bilgi ve uygulama yetkinliklerinin ve buldukları ortamlarda alınan iş güvenliği önlemlerinin yeterliliğinin belirlenmesi amacıyla 21 soru soruldu. Üçüncü bölümde ise din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği farkındalığını ölçen beş seçenekli likert tipi 6 soru soruldu. Geliştirilen ölçeğin güvenilirlik değeri olarak "Cronbach Alpha (α)" değeri 0,820 olarak bulunmuştur. Bu değer 0,8 < α < 1,0 aralığında olması araştırmanın güvenilirliğini kanıtlamaktadır.

Verilerin Analizi

Yapılan anket çalışması sonucu toplanan veriler SPSS 26 istatistik programı ile analiz edildi. Örneklemde $n > 30$ olması sebebiyle tüm veriler, dağılım özelliklerinin belirlenebilmesi için Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edildi. Grup içi karşılaştırmalarda, iki değişkenin bulunduğu normal dağılım gösteren sayısal verilerde

'Independent T-test', ikiden fazla değişkenin bulunduğu verilerde ki-kare testi kullanıldı. Sonuçlar yorumlanırken $p=0,05$ anlamlılık düzeyi kullanıldı. $p < 0,05$ olması durumunda anlamlı bir fark olduğu, $p > 0,05$ olması durumunda ise anlamlı bir fark olmadığı kabul edildi.

Test Edilen Hipotezler

Çalışmada test edilen hipotezler aşağıdaki gibidir:

H1: Din görevlilerinin sosyo demografik özellikleri ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi durumu ve uygulama yetkinliği arasında anlamlı bir fark vardır.

H2: Din görevlilerinin sosyo demografik özellikleri ile görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği arasında anlamlı bir fark vardır.

H3: Din görevlilerinin sosyo demografik özellikleri ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H4: Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alması ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi durumu ve uygulama yetkinliği arasında anlamlı bir fark vardır.

H5: Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alması ile görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği arasında anlamlı bir fark vardır.

H6: Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alması ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri arasında anlamlı bir fark vardır.

H7: Din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alması ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi durumu ve uygulama yetkinliği arasında anlamlı bir fark vardır.

H8: Din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alması ile görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği arasında anlamlı bir fark vardır.

H9: Din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alması ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri arasında anlamlı bir fark vardır.

Camilerde Risk Değerlendirmesi

Risk Değerlendirmesi

Risk değerlendirmesi çalışmalarının nasıl yapılması gerektiği ile ilgili tüm detaylar 29.12.2012 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan İş Sağlığı ve Güvenliği Risk Değerlendirmesi Yönetmeliği’nde belirtilmiştir. Risk değerlendirmesi ile ilgili yükümlülükler, risk değerlendirmesi ekibinde kimlerin olması gerektiği, risk değerlendirmesinin hangi aşamalardan oluştuğu, risklerin kontrolünde uygulanması gereken temel adımlar, risk değerlendirmesi dokümantasyonunda bulunması gereken minimum hususlar ve risk değerlendirmesinin hangi şartlarda güncellenmesi gerektiği yönetmelikte belirtilen başlıklardandır.

Risk Değerlendirme Metodları

Temelde risk değerlendirme metodlarını kantitatif ve kalitatif olarak ikiye ayrılabilir. Kantitatif metotta risk hesaplanırken sayısal yöntemler kullanılır ve sayısal bir risk değeri elde edilir. Kalitatif metotta ise risk değeri hesaplanırken sayısal değerler yerine yüksek, düşük gibi sözel ifadelerle başvurulur.

Risk değerlendirme metodu olarak çok sayıda kalitatif ve kantitatif yöntem mevcuttur. Risk değerlendirmesinde hangi yöntemin seçileceği yapılan çalışmaya göre değişmektedir.

Kontrol Listesi Metodu

Bu çalışmada kullanılan ve kalitatif bir metod olan kontrol listesi yönteminde amaç potansiyel tehlikelerin hızlı biçimde tespit edilmesidir. Tehlikelerin ve bu tehlikelerden kaynaklanan risklerin belirlenmesi ya da alınan önlemlerin yeterliliğinin değerlendirilmesi için bir kontrol listesi oluşturulur. Kontrol listesindeki sorular ilgili iş yerine özel olarak hazırlanır. Verimli sonuçların alınabilmesi için kontrol listesinin uzman kişiler tarafından hazırlanması önemlidir. Değerlendirmeyi yapan kişi bu listeyi esas alarak kontrollerini gerçekleştirir. Çok kapsamlı analizler için uygun bir metod değildir. Bu metotla belirlenen risklerin detaylı analizi ihtiyaca göre diğer metotlar kullanılarak yapılabilir. Çalışmamızda kontrol listesi metodunun kullanılması tüm camilerde uygulanabilir, pratik ve kolay bir metod olmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın Etik Yönü

Bu çalışma, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Etik Kurulu’nun 25.05.2023 tarihli ve 2023/05-5 no’lu toplantısında görüşülmüş olup, etik açıdan uygun olduğuna karar verilmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Din Görevlilerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Farkındalıklarının İncelenmesi

Din görevlilerinin demografik özelliklerine ilişkin bulgular, iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinlikleri ile ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplara ilişkin istatistikler, görev yaptıkları yerlerdeki iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği ile ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplara ilişkin istatistikler, iş sağlığı ve güvenliği eğitimi ve ilk yardım eğitimi alma durumları ile ilgili sorulara vermiş oldukları cevaplara ilişkin istatistikler ve iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili

yöneltilen aşağıdaki 6 soruya ilişkin cevap istatistikleri Tablo 2’de verilmiştir.

1. Din görevlilerinin sohbet, vaaz ve hutbelerde iş sağlığı ve güvenliğinin önemine değinmesi toplumun bilinçlenmesi açısından çok önemlidir.
2. Kadenci bir anlayışla kişilerin gerekli önlemleri almaması sonucu pek çok iş kazası yaşanmaktadır.
3. İş sağlığı ve güvenliği önlemleri gerektiğinden fazla önemli gösterilerek abartılmaktadır.

4. Gerekli tüm tedbirler alınırsa iş kazalarının büyük bir kısmı önlenir.

5. Din görevlilerinin iş güvenliğiyle ilgili bilgilendirme yapması iş güvenliği

önlemlerini ihmal eden kişilere olumlu anlamda etki yapar.

6. Ülkemizde iş sağlığı ve güvenliğinin önemi her geçen gün daha fazla anlaşılmakta ve alınan önlemler artmaktadır.

Tablo 2. Din Görevlilerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Farkındalıklarına İlişkin Bulgular

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER		N	%		N	%		N	%		
Yaş	18-25	18	10,4	Mezuniyet durumu	Lise	25	14,5	Din görevlisi olarak hizmet süresi	1-5 yıl	47	27,2
	26-35	52	30,1		Ön lisans	86	49,7		6-10 yıl	57	32,9
	36-45	81	46,8		Lisans	57	32,9		11-15 yıl	42	24,3
	46 ve üzeri	22	12,7		Yüksek lisans	5	2,9		16 yıl ve üzeri	27	15,6
Toplam hizmet süresi	1-5 yıl	43	24,9	Kurumdaki görev	İmam	63	36,4	Cinsiyet	Erkek	86	49,7
	6-10 yıl	53	30,6		Müezzin	13	7,5		Kadın	87	50,3
	11-15 yıl	45	26		Kur'an kursu hocası	92	53,2				
	16 yıl ve üzeri	32	18,5		Vaiz/vaize	3	1,7				
				İdari personel	2	1,2					

DİN GÖREVLİLERİNİN İSG BİLGİ VE UYGULAMA YETKİNLİĞİ

		N	%		N	%	
Yangın söndürme cihazını kullanmasını biliyor musunuz?	EVET	100	57,8	Cemaate İSG alanında bilgi verecek yetkinlikte olduğunuzu düşünüyor musunuz?	EVET	26	15
	HAYIR	73	42,2		HAYIR	147	85
Elektrik akımına kapılan bir kişiye nasıl müdahale edeceğinizi biliyor musunuz?	EVET	80	46,2	İş kazasının tanımını biliyor musunuz?	EVET	90	52
	HAYIR	93	53,8		HAYIR	83	48
Kalp krizi geçiren bir kişiye nasıl müdahale edeceğinizi biliyor musunuz?	EVET	68	39,3	İş sağlığı ve güvenliği açısından haklarınızı biliyor musunuz?	EVET	28	16,2
	HAYIR	105	60,7		HAYIR	145	83,8
Deprem esnasında ne yapmanız gerektiğini biliyor musunuz?	EVET	152	87,9	İş sağlığı ve güvenliği açısından görevlerinizi biliyor musunuz?	EVET	32	18,5
	HAYIR	21	12,1		HAYIR	141	81,5
İş sağlığı ve güvenliği alanında bugüne kadar cemaate hiç bilgi verdiniz mi (hutbeler hariç)?	EVET	31	17,9				
	HAYIR	142	82,1				

DİN GÖREVLİLERİNİN GÖREV YAPTIKLARI YERLERDE İSG UYGULAMALARININ YETERLİLİĞİ

		N	%		N	%	
Görevli olduğunuz yerde kullanılabilir durumda yangın söndürme cihazı var mı?	EVET	132	76,3	Görevli olduğunuz yerde yangın ve tahliye tatbikatı yapıldı mı?	EVET	18	10,4
	HAYIR	41	23,7		HAYIR	155	89,6
Görevli olduğunuz yerde kullanılabilir durumda ve yeterli miktarda ilk yardım malzemesi var mı?	EVET	94	45,7	Görevli olduğunuz yerde risk değerlendirmesi yapıldı mı?	EVET	35	20,2
	HAYIR	79	54,3		HAYIR	138	79,8
Görevli olduğunuz yerde dolap, ayakkabılık, klima vb. malzemeler duvara sabitlendi mi?	EVET	114	65,9				
	HAYIR	59	34,1				

DİN GÖREVLİLERİNİN İSG EĞİTİMİ VE İLK YARDIM EĞİTİMİ ALMA DURUMLARI

		N	%		N	%	
İş sağlığı ve güvenliği eğitimi aldınız mı?	EVET	36	20,8	İlkyardım eğitimi aldınız mı?	EVET	86	49,7
	HAYIR	137	79,2		HAYIR	87	50,3
(İş sağlığı ve güvenliği eğitimi alanlar için) İş sağlığı ve güvenliği eğitiminin süresi ne kadardı?	1-2 Saat	11	30,6	(İlkyardım eğitimi alanlar için) İlk yardım eğitiminin süresi ne kadardı?	1-2 Saat	23	26,8
	2-4 Saat	11	30,6		2-4 Saat	35	40,7
	4-8 Saat	6	16,6		4-8 Saat	13	15,1
	8+ Saat	8	22,2		8+ Saat	16	18,6

Tablo 2. (Devamı)

DİN GÖREVLİLERİNİN İŞ GİLE İLGİLİ KANAATLERİ

	Soru 1		Soru 2		Soru 3		Soru 4		Soru 5		Soru 6	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Kesinlikle Katılıyorum	127	73,4	84	48,6	9	5,2	113	65,3	95	54,9	55	31,8
Katılmıyorum	40	23,1	59	34,1	12	6,9	53	30,6	65	37,6	68	39,3
Kararsızım	4	2,3	9	5,2	11	6,4	2	1,2	10	5,8	35	20,2
Katılmıyorum	0	0	18	10,4	94	54,3	0	0	1	0,6	12	6,9
Kesinlikle Katılıyorum	2	1,2	13	1,7	47	27,2	5	2,9	2	1,2	3	1,7

Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliğinin ölçülmesi amacıyla Tablo 2’de verilen sorulara ilişkin yanıtlar, evet cevabı 1 ve hayır cevabı 0 puan olacak şekilde puanlandırılarak her katılımcı için Grup 1 puanı oluşturuldu. Benzer şekilde din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliğini ölçmek adına aynı puanlama yapılarak Grup 2 puanı oluşturuldu. Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatlerini ölçmek amacıyla sorulan beş seçenekli likert tipi altı soru soru Tablo 2’de gösterildiği üzere puanlanarak her katılımcı için Grup 3 puanı oluşturuldu.

Ortaya konulan hipotezlerin değerlendirilmesi için gerekli olan Grup 1, Grup 2 ve Grup 3 puanları SPSS 26 istatistik programı ile oluşturuldu ve analiz edildi. Tablo 2’de verilen din görevlilerinin demografik özellikleri ile Grup 1, Grup 2 ve Grup 3 puanları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı analiz edildi. Analiz sonuçları Tablo 3’te paylaşıldı.

Din görevlilerinin yaşı ile gruplar arası analize göre p değeri Grup 1 için 0,154, Grup 2 için 0,551, Grup 3 için 0,334 olarak verilmiştir. $p>0,05$ olduğundan dolayı ankete katılan din görevlilerinin yaşı ile Grup 1 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliği), Grup 2 (din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği) ve Grup 3 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Din görevlilerinin cinsiyeti ile gruplar arası analize göre p değeri Grup 1 için 0,259, Grup 2 için 0,507, Grup 3 için 0,252 olarak verilmiştir. $p>0,05$ olduğundan dolayı ankete katılan din görevlilerinin cinsiyeti ile Grup 1 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliği), Grup 2 (din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği) ve Grup 3 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Din görevlilerinin mezuniyet durumu ile gruplar arası analize göre p değeri Grup 1 için 0,531, Grup 2 için 0,629, Grup 3 için 0,481 olarak verilmiştir. $p>0,05$ olduğundan dolayı ankete katılan din görevlilerinin mezuniyet durumları ile Grup 1 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliği), Grup 2 (din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği) ve Grup 3 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Din görevlisi olarak hizmet süreleri ile gruplar arası analize göre p değeri Grup 1 için 0,205, Grup 2 için 0,986, Grup 3 için 0,774 olarak verilmiştir. $p>0,05$ olduğundan dolayı ankete katılan din görevlilerinin hizmet süreleri ile Grup 1 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliği), Grup 2 (din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği) ve Grup 3 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Toplam hizmet süreleri ile gruplar arası analize göre p değeri Grup 1 için 0,229, Grup 2 için 0,999, Grup 3 için 0,489 olarak verilmiştir. $p>0,05$ olduğundan dolayı ankete katılan din görevlilerinin toplam hizmet süreleri ile Grup 1 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliği), Grup 2 (din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği) ve Grup 3 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Din görevlilerinin kurumdaki görevleri ile gruplar arası analize göre p değeri Grup 1 için 0,184, Grup 2 için 0,115, Grup 3 için 0,563 olarak verilmiştir. $p>0,05$ olduğundan dolayı ankete katılan din görevlilerinin kurumdaki görevleri ile Grup 1 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliği), Grup 2 (din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği) ve Grup 3 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Buraya kadar yapılan analizlerden elde edilen sonuçları özetleyecek olursak; din görevlilerinin sosyo demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, mezuniyet durumu, din görevlisi olarak hizmet süresi, toplam hizmet süresi, kurumdaki görev) ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi durumu ve uygulama yetkinliği (Grup 1), görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği (Grup 2) ve iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri (Grup 3) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. H1, H2 ve H3 hipotezleri reddedilmiştir.

Din görevlilerinin İSG eğitimi almaları ile gruplar arası analize göre p değeri grup 1 için

0,000, grup 2 için 0,013 ve grup 3 için 0,939 olarak verilmiştir. Grup 1 için $p<0,05$ olduğundan ankete katılan din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alma durumu ile Grup 1 (iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliği) arasında anlamlı bir fark vardır. Grup 2 için $p<0,05$ olduğundan ankete katılan din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alma durumu ile Grup 2 (din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği) arasında anlamlı bir fark vardır. Grup 3 için $p>0,05$ olduğundan ankete katılan din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alma durumu ile Grup 3 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. H4 ve H5 hipotezleri kabul edilmiş, H6 hipotezi reddedilmiştir.

Din görevlilerinin ilk yardım eğitimi almaları ile gruplar arası analize göre p değeri grup 1 için 0,000, grup 2 için 0,039 ve grup 3 için 0,345 olarak verilmiştir. Grup 1 için $p<0,05$ olduğundan ankete katılan din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alma durumu ile grup 1 (iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi ve uygulama yetkinliği) arasında anlamlı bir fark vardır. Grup 2 için $p<0,05$ olduğundan ankete katılan din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alma durumu ile Grup 2 (din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği) arasında anlamlı bir fark vardır. Grup 3 için $p>0,05$ olduğundan ankete katılan din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alma durumu ile Grup 3 (din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri) arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. H7 ve H8 hipotezleri kabul edilmiş, H9 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 3. Hipotezlere İlişkin Bulgular

LİKERT TİPİ SORULARIN PUANLAMA YÖNTEMİ	1. 2. 4. 5. 6. sorular için puan değeri	3. soru için puan değeri
Kesinlikle Katılıyorum	5	1
Katılıyorum	4	2
Kararsızım	3	3
Katılmıyorum	2	4
Kesinlikle Katılmıyorum	1	5

Tablo 3. (Devamı)**DİN GÖREVLİLERİNİN YAŞI İLE GRUP 1, GRUP 2 VE GRUP 3'ÜN ANALİZİ**

	18-25	26-35	36-45	46 ve üzeri	Toplam	P değeri
Grup 1						0,154
Grup 2						0,551
Grup 3						0,334
Toplam	18	52	81	22	173	

DİN GÖREVLİLERİNİN CİNSİYETİ İLE GRUP 1, GRUP 2 VE GRUP 3'ÜN ANALİZİ

	Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Dev.	P değeri
Grup 1	Erkek	87	3,6897	2,29413	0,259
	Kadın	86	3,3256	1,91859	
Grup 2	Erkek	87	2,3333	1,23577	0,507
	Kadın	86	2,2093	1,21864	
Grup 3	Erkek	87	25,4253	2,99081	0,252
	Kadın	86	25,9535	3,04827	

DİN GÖREVLİLERİNİN MEZUNİYET DURUMU İLE GRUP 1, GRUP 2 VE GRUP 3'ÜN ANALİZİ

	Lise	Önlisans	Lisans	Yüksek Lisans	Toplam	P değeri
Grup 1						0,531
Grup 2						0,629
Grup 3						0,481
Toplam	24	86	58	5	173	

DİN GÖREVLİSİ OLARAK HİZMET SÜRESİ İLE GRUP 1, GRUP 2 VE GRUP 3'ÜN ANALİZİ

	1-5 Yıl	6-10 Yıl	11-15 Yıl	16 Yıl ve üzeri	Toplam	P değeri
Grup 1						0,205
Grup 2						0,986
Grup 3						0,774
Toplam	47	57	42	27	173	

DİN GÖREVLİLERİNİN KURUMDAKİ GÖREVLERİ İLE GRUP 1, GRUP 2 VE GRUP 3'ÜN ANALİZİ

	İmam	Müezzin	Kur'an kursu hocası	Vaiz/vaize	İdari personel	Toplam	P değeri
Grup 1							0,184
Grup 2							0,115
Grup 3							0,563
Toplam	64	13	91	3	2	173	

DİN GÖREVLİLERİNİN İSG EĞİTİMİ ALMALARI İLE GRUP 1, GRUP 2 VE GRUP 3'ÜN ANALİZİ

	İSG eğitimi alma durumu	N	Ortalama	Std. Dev.	P değeri
Grup 1	Hayır	137	3,0292	1,85084	0,000
	Evet	36	5,3333	2,09762	
Grup 2	Hayır	137	2,1533	1,21201	0,013
	Evet	36	2,7222	1,18590	
Grup 3	Hayır	137	25,6788	3,18991	0,939
	Evet	36	25,7222	2,31284	

DİN GÖREVLİLERİNİN İLK YARDIM EĞİTİMİ ALMALARI İLE GRUP 1, GRUP 2 VE GRUP 3'ÜN ANALİZİ

	İlk yardım eğitimi alma durumu	N	Ortalama	Std. Dev.	P değeri
Grup 1	Hayır	87	2,5402	1,78368	0,000
	Evet	86	4,4884	1,98076	
Grup 2	Hayır	87	2,0805	1,18340	0,039
	Evet	86	2,4651	1,24331	
Grup 3	Hayır	87	25,4713	3,45684	0,345
	Evet	86	25,9070	2,50941	

İncelenen literatürde din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği farkındalığını ölçmek için bugüne kadar yapılmış benzer bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu nedenle

sonuçlar farklı araştırmalarla kıyaslanamamıştır. Yaşanan kaza ve olaylar ve yapılan anket sonuçları incelendiğinde iş sağlığı ve güvenliği alanında camiler ve din

görevlileri ile ilgili çeşitli eksikliklerin olduğu görülmektedir. Elde edilen bulgular ve bulgulara ilişkin yorumlar şöyledir:

- Ankete katılan din görevlilerinin %89,6'sının görevli olduğu yerde yangın ve tahliye tatbikatı yapılmamıştır. Din görevlilerinin %42,2'si yangın söndürme cihazını kullanmasını bilmemektedir. %23,7'sinin bulunduğu yerde yangın söndürme cihazı bulunmamaktadır. Bu veriler, din görevlilerinin görev yaptıkları yerlerde yangın tehlikesi oluştuğunda ciddi bir riskin ortaya çıkacağını göstermektedir. Bu riske karşı yapılması gerekenler şöyle özetlenebilir:
 - Tüm din görevlilerinin uygulamalı yangın ve tahliye eğitimi alması sağlanmalıdır.
 - Camiler başta olmak üzere Kur'an kursu ve diğer hizmet binalarında yangın ve tahliye tatbikatı yapılmalı, her yıl farklı bir senaryo ile tatbikatlar güncellenmelidir.
 - Camiler ve diğer hizmet binalarında bulunan yangın söndürme cihazlarının ve varsa diğer yangın ekipmanlarının yıllık periyodik kontrolü yetkili firmaya yaptırılmalıdır. Ayrıca aylık veya haftalık kontrollerin din görevlileri tarafından yapılmasını sağlamak için kontrol listeleri oluşturulmalı ve bu listelerin düzenli takibi yapılmalıdır.
 - Cami, Kur'an kursu gibi çok sayıda kişinin bulunabileceği yerlerde acil durum ekipleri oluşturulmalıdır. Ekipler çoğunlukla bu mekânlarda bulunan kişilerden belirlenmeli ve tatbikatlarda bu ekipler görev almalıdır.
 - Yangın vb. bir acil durumda cami, Kur'an kursu gibi mekânlarda güvenli ve hızlı tahliye çok önemlidir. Bu nedenle acil çıkış kapıları yeniden gündeme alınmalıdır. Mekânın yapısı ve oluşabilecek yoğunluğa göre mevcut acil çıkış kapıları yeterli değilse ilave acil çıkış kapıları oluşturulmalıdır. Ayrıca tüm acil çıkış kapılarının dışa doğru açılması sağlanmalıdır.

- Ankete katılan din görevlilerinin %79,8'inin görevli olduğu yerde risk değerlendirmesi yapılmamıştır. Çalışmamızda değindiğimiz camilerde meydana gelen 50 kaza/olay incelendiğinde pek çok kazanın basit tedbirler ile önlenebileceği görülmektedir. Risk değerlendirmesinin yapılmamış olması tüm bu risklerin camilerde bulunduğuna işaret etmektedir.
- Bu alanda deneyimli iş güvenliği uzmanlarının rehberliğinde tüm camilerde, Kur'an kurslarında ve diğer hizmet alanlarında risk değerlendirmesi yapılmalıdır. Bu çalışmada hazırlanan kontrol listesi tehlike ve risklerin belirlenmesi açısından yararlı olacaktır. Risk değerlendirmesi tamamlanıp rapor hazırlandığında, raporda belirtilen önlemler vaktinde uygulanmalıdır. İş güvenliği uzmanlarının belirli aralıklarla saha ziyaretleri yapması sağlanarak alınan önlemlerin etkinliği/kalıcılığı ve oluşabilecek farklı risklerin tespit edilmesi sağlanmalıdır.
- Ankete katılan din görevlilerinin %79,2'si iş sağlığı ve güvenliği eğitimi almamıştır. Bu nedenle %48'i iş kazasının tanımını, %53,8'i elektrik akımına kapılan bir kişiye nasıl müdahale edeceğini bilmemektedir. %83,8'i iş sağlığı ve güvenliği açısından haklarını, %81,5'i iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili görevlerini bilmemektedir. %85'i muhatap oldukları kişilere iş sağlığı ve güvenliği alanında bilgi verecek yetkinlikte olduğunu düşünmemektedir. Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği konusunda yetkin olup olmamaları sadece kendilerini ilgilendiren bir durum değildir. Çalıştıkları ortamda bulunan kişilerin sağlığı ve güvenliği de din görevlilerinin yetkinliği ile doğrudan ilişkilidir.
 - Tüm din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alması sağlanmalıdır. Mevzuatta belirtilen eğitim konularına ilaveten görev alanlarına ilişkin konular da eğitimde anlatılmalıdır. Çalışmamızda sunduğumuz yaşanmış kazalara değinilmesi farkındalığı arttırmak ve

olabilecek riskleri öngörmek açısından faydalı olacaktır.

- Toplumda iş sağlığı ve güvenliği bilincinin diri tutulması ve yanlış anlayışların önüne geçilmesi için din görevlilerinin bu alanda daha aktif rol alması sağlanmalıdır. Hutbe, vaaz gibi çok geniş kitlelere ulaşılan ortamlarda din görevlilerinin muhatap kitleyi bilgilendirmesi amacıyla iyi hazırlanmış sunumlar oluşturulmalıdır. Ayrıca bilgilendirme amaçlı, dikkat çekici görseller hazırlanarak cami, Kur'an kursu gibi geniş kitlelerin görebileceği alanların panolarına asılmalıdır.
- Ankete katılan din görevlilerinin %60,7'si kalp krizi geçiren bir kişiye nasıl müdahale edeceğini bilmemektedir. %50,3'ü ilkyardım eğitimi almamıştır. %54,3'ünün görevli olduğu yerde kullanılabilir durumda ve yeterli miktarda ilk yardım malzemesi bulunmamaktadır.
- Tüm din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alması sağlanmalıdır. Eğitimler sadece teorik olmamalı özellikle din görevlilerinin karşılaşılabileceği konularda uygulamalar yapılmalıdır.
- Cami, Kur'an kursu ve diğer hizmet alanlarında gerekli ilk yardım malzemeleri kullanılabilir durumda ve yeterli miktarda olmalıdır. Bunun için özellikle ilk yardım eğitimi almış kişilerden ilk yardım dolabı sorumlusu/sorumluları belirlenmelidir. Ayrıca sorumluların eksiksiz biçimde ilkyardım malzemelerinin takibini

yapabilmesi için kontrol listesi oluşturulması yararlı olacaktır.

Camilerde Risk Değerlendirmesi

Camilerin yeri, koşulları ve diğer tehlike oluşturabilecek unsurları farklı olduğundan risk değerlendirmesinin her cami için ayrı ayrı yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte camiler genel olarak benzer tehlikeleri içermektedir.

Tablo 4'te yer alan Camilerde Risk Değerlendirmesi İçin Kontrol Listesi, iş sağlığı ve güvenliği mevzuatındaki yönetmelikler uyarınca, camilerde yapılan gözlem ve incelemeler neticesinde, Tablo.1.'de verilen camilerde yaşanan kaza ve olaylar ve yapılan analiz sonuçları dikkate alınarak hazırlandı. Listede alınması gereken önlemler de belirtildi.

Camilerin iş sağlığı ve güvenliği açısından mevcut durumunun belirlenmesine ciddi katkı sağlayacak olan kontrol listesi camilerde yapılacak risk değerlendirmesi çalışmalarına rehber olacak mahiyettedir. Kapsamlı bir risk değerlendirmesi için ilk adımı oluşturmaktadır. Bu şekilde belirlenen tehlike ve riskler kantitatif veya kalitatif farklı metotlar kullanılarak detaylı biçimde analiz edilebilir.

Ülkemizde camilerin müştemilatı farklı unsurlardan oluşabilmektedir. Bu kontrol listesi caminin içi, bahçesi, şadırvanı, lavabo ve tuvaletleri dikkate alınarak hazırlandı. Cami müştemilatında yer alabilecek Kur'an kursları, gasil hane, lojman, konferans salonu, taziye evi, kapalı-açık otopark ve ticari mekânlar kapsam dışı bırakıldı.

Tablo 4. Camilerde Risk Değerlendirmesi İçin Kontrol Listesi

KONTROL LİSTESİ			ALINMASI GEREKEN ÖNLEM
	EVET	HAYIR	
1	Elektrik panolarının kapakları kilitli mi?		Tüm elektrik panolarının kapakları kilitli olmalı ve panoların anahtarları yetkili kişi gözetiminde olmalıdır.
2	Elektrik panolarının önünde yalıtkan malzeme var mı?		Elektrik panolarının önünde yalıtkan malzeme (standartlara uygun plastik, kauçuk vb) daima kuru biçimde muhafaza edilmelidir.
3	Elektrik panolarının üzerinde uyarı işareti var mı?		Sağlık ve Güvenlik İşaretleri Yönetmeliği'nde belirtildiği şekilde uyarı işaretleri panoların üzerinde asılı olmalıdır.
4	Elektrik panolarının önünde herhangi bir malzeme istiflenmiş mi?		Elektrik panolarının önüne istifleme yapılmamalıdır. Panolar daima ulaşılabilir durumda olmalıdır.

Tablo 4. (Devamı)

5	Elektrik kabloları kanal içerisinde ve koruma altında mı?	Cami genelinde tüm elektrik tesisatı standartlara uygun biçimde olmalıdır. Korumasız, açıkta, dağıntı kablo bulunmamalıdır.
6	Elektrik tesisatına yetkili elektrikçi haricinde müdahale ediliyor mu?	Bakım, onarım vb. nedenlerle elektrik tesisatına sadece yetkili elektrikçi gerekli önlemleri alarak müdahale etmelidir. Yetkili elektrikçi dışında hiç kimse elektrik tesisatına müdahale etmemelidir.
7	Elektrik tesisatının yıllık periyodik kontrolü yaptırılıyor mu?	Her yıl düzenli olarak yetkili kişilere elektrik tesisatının periyodik kontrolü yaptırılarak tesisatın uygun olduğu belirlenmelidir.
8	Cami genelinde devamlı olarak uzatma kablosu kullanılıyor mu?	Uzatma kabloları sadece geçici süreli işlerde kullanılmalı, bunun dışındaki uygulamalar için uzatma kablosu yerine elektrik tesisatı çekilmelidir.
9	Cami genelinde açık flamanlı elektrikli ısıtıcı kullanılıyor mu?	Isınma amacıyla açık flamanlı elektrikli ısıtıcılar kullanılmamalıdır. Elektrikli ısıtıcı kullanımının zorunlu olduğu durumlarda petek tipi (yağlı) elektrikli ısıtıcı kullanılabilir.
10	Yıldırım düşmesine karşı herhangi bir önlem alınmış mı?	Caminin yerine ve yapısına uygun yıldırımlik sistemi (paratoner vb.) yetkili firma tarafından kurulmalıdır. Bu sistemin periyodik kontrolü her yıl düzenli olarak yetkili kişilere yaptırılmalıdır.

YANGIN

11	Yangın söndürme cihazı var mı?	Cami genelinde uygun tipte, kullanılabilir durumda ve yeterli sayıda yangın söndürme cihazı bulunmalıdır.
12	Yangın söndürme cihazları asılmış mı?	4 kg'dan daha ağır ve 12 kg'dan hafif olan yangın söndürme cihazları zeminden olan yüksekliği yaklaşık 90 cm'yi aşmayacak şekilde monte edilmelidir.
13	Yangın söndürme cihazlarının bulunduğu yerler işaretlenmiş mi?	Yangın ekipmanlarının bulunduğu yerler Sağlık ve Güvenlik İşaretleri Yönetmeliğinde belirtildiği şekilde işaretlenmelidir.
14	Yangın söndürme cihazlarının periyodik kontrolü yapılıyor mu?	Yangın söndürme cihazlarının sürekli faal durumda olması için; her ay gözle kontrol, en geç yılda bir defa yetkili firma tarafından periyodik kontrol işlemleri yapılmalı ve 4 yılda bir tamamen boşaltılıp yeniden doldurulmalıdır.
15	Yangınla mücadele ekipmanlarının önüne istifleme yapılmış mı?	Yangınla mücadele ekipmanlarının önüne herhangi bir malzeme konmamalıdır. Yangınla mücadele ekipmanları daima ulaşılabilir durumda olmalıdır.
16	Yangın tatbikatı yapılıyor mu?	En geç yılda bir defa yangın ve tahliye tatbikatı yapılmalıdır. Her sene farklı bir senaryo ile tatbikat güncellenmelidir.
17	Yangın dolabı var mı?	Toplam kapalı kullanım alanı 1000 m ² 'den büyük toplanma amaçlı binalarda yangın dolabı yapılması gerekmektedir. Yangın dolapları, her katta ve her bölümde aralarındaki uzaklık max 30 metre olacak şekilde düzenlenmelidir. Yangın dolapları koridor çıkışı ve merdiven sahanlığı yakınına kolaylıkla görülebilecek şekilde yerleştirilmelidir.
18	Yangın uyarı sistemi var mı?	Yangın tehlikesinin büyüklüğüne göre yangın uyarı sistemi kurulmalıdır. Caminin boyutları dikkate alınarak yangın sistemlerinin etkin çalışabilmesi için uygun ekipmanlar kullanılmalıdır.

DOĞAL GAZ / LPG KULLANIMI

19	Doğalgazın veya LPG'nin kullanıldığı alanlarda gaz dedektörü var mı?	Gazın kullanıldığı kısımlarda uygun tipte (doğalgaz/LPG) dedektör çalışır durumda olmalıdır. Doğalgaz havadan hafif olduğundan doğalgaz için kullanılacak gaz dedektörü tavana yakın, LPG havadan ağır olduğundan LPG için kullanılacak gaz dedektörü zemine yakın biçimde monte edilmelidir.
20	Cami ve müştemilatında LPG tüplerinin kullanımı ve depolanmasıyla ilgili önlem alınıyor mu?	Zorunlu olmadıkça cami ve müştemilatında LPG tüpü kullanılmamalıdır. Cami ve müştemilatında bodrum, çatı arası vb. kapalı ortamlara tüpler konulmamalıdır.

DEPREM

21	Deprem tatbikatı yapılıyor mu?	Deprem öncesinde, esnasında ve sonrasında neler yapılması gerektiğine dair eğitim alınmalı ve düzenli aralıklarla tatbikat yapılmalıdır.
22	Deprem esnasında devrilebilecek malzemeler sabitlenmiş mi?	Cami genelinde devrilebilecek tüm malzemeler (sanayi tipi klima, dolap, ayakkabılık vb.) sabitlenmelidir.

ACİL DURUM

23	Acil çıkış kapıları yeterli mi?	Kapasitesi 50 kişiden fazla olan harim alanlarında alternatif iki acil çıkış, kapasitesi 500 kişiyi aşan harim alanlarında ise alternatif üç acil çıkış olmalıdır.
24	Acil çıkış kapısı/ kapıları dışarıya doğru açılıyor mu?	Acil çıkış kapısı/ kapıları mutlaka dışarıya doğru açılmalıdır. Acil çıkış yoluna malzeme konulmamalı bu güzergâh daima açık olmalıdır.
25	Kapı ve kaçış yollarını gösteren acil çıkış yönlendirmesi var mı?	Acil çıkış yönlendirmesi Sağlık ve Güvenlik İşaretleri Yönetmeliğinde belirtildiği şekilde yapılmalıdır.
26	Acil durum aydınlatması var mı?	Elektrik kesildiğinde acil çıkış güzergâhını aydınlatacak şekilde (akülü vb.) acil durum aydınlatması bulunmalıdır.
27	Acil durum planı hazırlandı mı?	Cami özelinde karşılaşılabilecek tüm acil durumları ve bu durumlarda yapılması gerekenleri içeren acil durum planı hazırlanmalıdır.

Tablo 4. (Devamı)

28	Acil durum ekipleri belirlenmiş mi?	Acil durumda yangına müdahale, arama, kurtarma ve tahliye, ilk yardım gibi görevlerin yapılması için imam, müezzin ve caminin düzenli cemaatinden uygun kişiler belirlenmelidir. Ekipteki kişilerin ilgili konularda eğitim alması sağlanmalıdır.
29	Toplanma bölgesi belirlenmiş mi?	Acil durumda camiden tahliye edilen kişilerin güvenli biçimde bir araya gelebilecekleri toplanma bölgesi/bölgeleri belirlenmelidir. Toplanma bölgesine uyarı levhası asılmalı ve camideki kişiler toplanma bölgesinin yeri hakkında bilgilendirilmelidir.
30	Acil durum krokisi var mı?	İlgili yönetmelikte belirtilen hususları içerecek şekilde acil durum krokisi çizilerek görünür şekilde gerekli kısımlara asılmalıdır.
31	Acil durumlarda aranacak kurumların telefon numaraları görünür biçimde asılmış mı?	Acil durumlarda iletişime geçilecek telefon numaraları (itfaiye, ambulans, polis, doğalgaz acil vb.) cami içerisinde farklı noktalara görünür biçimde asılmalıdır.
İLK YARDIM		
32	İlk yardım malzemesi mevcut mu?	Uygun nitelikte ve yeterli miktarda ilkyardım malzemesi (dolap veya çanta şeklinde) kullanılabilir ve ulaşılabilir durumda bulundurulmalıdır.
33	İlk yardım eğitimi alınmış mı?	Herhangi bir acil durumda ilk müdahalenin doğru biçimde yapılabilmesi için din görevlilerine yetkili kurumlarından ilk yardım eğitimi aldırılmalıdır.
GENEL		
34	Caminin üst katlarında, merdivenlerde, minareye çıkış yolu ve diğer yüksekten düşme tehlikesinin olduğu yerlerde korkuluk var mı?	Cami genelinde yüksekten düşme tehlikesi olan yerlerde standartlara uygun korkuluk olmalıdır. Bu korkulukların sağlamlığı düzenli olarak kontrol edilmelidir. Mahfil korkulukları en az 110 cm. şerefe korkulukları en az 90 cm. yüksekliğinde olmalıdır. Korkuluk aralıkları çocuklar için güvenli olmalıdır.
35	Merdivenlerde kayma veya düşmeyi önleyecek şekilde gerekli önlemler alınmış mı?	Merdiven genişlikleri ve basamak yükseklikleri standartlara uygun olmalı ve merdiven boyunca tırabzanlar bulunmalıdır. Merdivenlere kaymaz bant çekilmelidir. Merdivenler ıslak bırakılmamalıdır.
36	Pencereden düşme tehlikesine karşı önlem alınmış mı?	Pencereden düşme tehlikesinin olduğu yerlere uygun koruma sistemleri (kilit, güvenlik ağı vb.) konulmalıdır.
37	Dolap, ayakkabılık, sanayi tipi klima vb. tüm devrilebilecek malzemeler güvenli biçimde sabitlenmiş mi?	Cami ve müştemilatında dolap, ayakkabılık, klima, raf vb. devrilebilecek tüm ekipmanlar sağlam biçimde duvara veya uygun ankraj noktalarına sabitlenmelidir.
38	Avize vb. asılı duran ekipmanların dayanıklılık kontrolü yapılıyor mu?	Aydınlatma, büyük avizeler yerine kolon vb. yerlere yerleştirilen küçük boyutlu aydınlatma ekipmanlarıyla sağlanabilir. Avizelerdeki elektrik kablolarının ve bağlantı elemanlarının (zincir, vida vb.) düzenli olarak yetkili kişiler tarafından kontrolü yapılarak oluşabilecek korozyon, gevşeme vb. tehlikeler giderilmelidir.
39	Saat, tablo, levha vb. nesnelere sabitlenmiş mi?	Yüksekte asılı olan tüm nesnelere, düşmeyecek şekilde sabitlenmelidir. Belirli aralıklarla kontroller yapılmalıdır.
40	Ayakkabılık, dolap vb. yerlerin üzerinde deprem veya çarpma sonucunda devrilebilecek malzeme var mı?	Yangın söndürme cihazı vb. malzemeler kesinlikle ayakkabılık veya dolap gibi yükseltilerin üzerine konmamalıdır.
41	Merdivenler, geçiş yolları ve diğer kullanılan alanlarda aydınlatma yeterli mi?	Harim, mahfil, son cemaat mahalli 100 lüks, abdesthane, lavabo-tuvalet ve ayakkabılık 200 lüks, minber, mihrap 300 lüks olacak şekilde aydınlatma sağlanmalıdır. Aydınlatma ekipmanlarının düzenli olarak kontrolü, yapılarak bozulan ekipmanların yetkili kişi tarafından değiştirilmesi sağlanmalıdır.
42	Çocukların cami ve müştemilatında tehlikeli hareketlerde bulunmasına, yüksekten düşme vb. tehlikelerin bulunduğu yerlere çocukların girmesine karşı önlemler alınıyor mu?	Yaz Kur'an kursu ve diğer faaliyetler nedeniyle camiye grup halinde gelen çocuklara mutlaka din görevlileri veya onların vazifelendirdiği kişiler refakat etmelidir. Faaliyetin gerçekleştirileceği alanın dışına çocukların girmesi engellenmelidir.
43	Cami bahçesindeki dış kapı ve cami girişindeki kapıların açılma kapanma esnasında devrilme, vb. zararların oluşmaması için gerekli tedbirler alınmış mı?	Cami bahçe kapısı belirli aralıklarla kontrol edilerek kapıda veya raylarında herhangi bir sorun olup olmadığı belirlenmelidir. Çocukların kapının üstüne çıkması engellenmelidir. Benzer şekilde cami iç kapılarında da belirli aralıklarla kontroller yapılmalıdır.
44	Cami bahçesi ve müştemilatında açıkta veya düşme tehlikesi olan kuyu, çukur vb. var mı?	Tadilat, bakım, onarım veya farklı nedenlerle açılan çukur vb. tehlikeli alanlar mümkünse kapatılmalıdır. Şartlar gereği kapatılamıyorsa etrafı sağlam bir malzemeyle güvenli biçimde çevrilmeli ve uyarı işareti konulmalıdır.
45	Kar, buz vb. kaygan zemin oluştuğu durumlarda gerekli önlemler alınıyor mu?	Özellikle kış mevsiminde camiye gelenlerin kullanmak zorunda olduğu cami müştemilatındaki tüm yollarda kar, buz veya farklı nedenlerle oluşabilecek kaygan zeminlere karşı önlem alınmalıdır.
46	Cami genelinde keskin uçlu, sivri, bataabilecek malzemeler var mı?	Korkuluklarda, köşelerde ve diğer alanlarda metal, ahşap, beton vb. malzemeden kaynaklanabilecek keskin uçlu malzemeler gözden geçirilmelidir. Öncelikle keskin uçlu, sivri malzemeler tamamen ortadan kaldırılmalı bu mümkün değilse malzemenin durumuna göre keskinliği bertaraf edecek şekilde gerekli önlemler (üzerini kaplama vb.) alınmalıdır.

Tablo 4. (Devamı)

47	Çatı, tente vb. yerlerde biriken kar, buz ve diğer zarar verebilecek birikintiler gerekli önlemler alınarak boşaltılıyor mu?	Özellikle kış mevsiminde kubbe, çatı, tente vb. yüksek yerlerde oluşabilecek aşırı kar yükü veya buzlanmaya karşı tedbirler alınmalıdır. Gerekli önlemler alınarak ehil kişiler tarafından biriken karlar güvenli biçimde boşaltılmalıdır. Buz sarkıtlarıyla ilgili öncelikle teknik, kimyasal vb. yöntemlerle buzlanma engellenmelidir. Bu mümkün değilse geçiş yollarının üzerinde oluşan buz sarkıtları ehil kişiler tarafından güvenli biçimde temizlenmelidir.
48	Cam yüzeylerde kırık veya çatlak var mı?	Cam yüzeyler uygun şekilde monte edilmeli, yüzeyler üzerinde kırık veya çatlak bulunmamalıdır.
49	Lavabo, tuvalet ve şadırvanda yeterli hijyen var mı?	Hijyen açısından musluk ve sıvı sabunluklar mümkünse sensörlü olarak planlanmalıdır. Tek kullanımlık peçete bulundurulmalıdır. Kontrol listesi yapılarak lavabo ve tuvaletler düzenli olarak temizlenmelidir. Temizlik esnasında eldiven, maske vb. gerekli kişisel koruyucu donanım kullanılmalıdır.
50	Temizlik yapılan alanlarda kaymayı önlemek için gerekli önlemler alınıyor mu?	Zeminde kullanılacak malzeme uzun ömürlü, kolay temizlenebilir, su emmeyen ve kaymaz malzeme olmalıdır. Islak hacimlerde düşme tehlikesi oluşturması sebebiyle zeminde kot farkı olmamalıdır. Temizlik yapılan alanlar ıslak bırakılmamalı, kurulanmalıdır. Bunun mümkün olmadığı yerlerde "Dikkat Kaygan Zemin" uyarı levhası kullanılmalıdır.
51	Lavabo vb. ekipmanlar sağlam biçimde sabitlenmiş mi?	Lavabo, oturma vb. ekipmanların devrilmesine, düşmesine karşı gerekli önlemler alınmalı, düzenli olarak kontroller yapılarak sallanan, sabitesi bozulmuş ekipmanların acilen yetkili kişi tarafından sabitlenmesi sağlanmalıdır. Malzeme alımında devrilmeyecek, muhkem ekipmanlar seçilmelidir.
52	Bir kısmı ibadete açık olup diğer kısımlarında inşaat veya tadilatın yapıldığı yerlerde cemaatin güvenli biçimde geçişi için gerekli alan oluşturulmuş mu?	Tadilatın devam ettiği alanlara girişler korkuluk, file, uyarı işareti vb. yöntemlerle engellenmelidir. Camiye giriş için bu alanların yakınından geçiliyorsa üzeri sağlam bir malzemeyle kapalı kenarları korkuluklu güvenli geçiş yolu oluşturulmalıdır.
53	Güvenlik amaçlı kamera sistemi var mı?	Caminin içini, giriş güzergâhını, ayakkabılığı ve cami avlusunu net olarak izleyecek, gece görüş ve en az 15 gün kayıt yapabilme özelliğine sahip kamera sistemi çalışır durumda olmalıdır.
54	Sürekli kullanılmayan bodrum, çatı arası gibi yerlerde yanıcı, parlayıcı malzemeler depolanıyor mu?	Yanıcı, parlayıcı malzemeler (tiner, LPG vb.) kesinlikle bodrum, çatı arası gibi yerlere konmamalıdır. Bu tür malzemeler öncelikle bulundurulmamalıdır. Bu mümkün değilse kullanımı ve depolanmasıyla ilgili önlemler alınmalıdır.
55	Klimaların bakımı yapılıyor mu?	Klimaların bakımları yetkili firma tarafından düzenli olarak yapılmalıdır.
56	Cami genelinde gerekli uyarı işaretleri asılmış mı?	Elektrik, alçak tavan, kaygan zemin, yüksekten düşme, biyolojik risk gibi tehlikeleri ifade eden ve toplanma bölgesi, yangın ekipmanları, ilk yardım malzemesi gibi bilgilendirme içeren sağlık ve güvenlik işaretleri ilgili yönetmeliğe uygun biçimde hazırlanıp görünür şekilde cami ve müştemilatında gerekli yerlere asılmalıdır. Bu işaretlerin önü kapatılmamalı ve yeri değiştirilmemelidir.
57	Cami genelinde tavanı alçak olan yerlerde önlem alınmış mı?	Cami ve müştemilatında alçak tavan tehlikesinin bulunduğu yerler yumuşak bir malzemeyle sağlam biçimde kaplanmalıdır. Ayrıca bu kısımlara "Dikkat alçak tavan" uyarı işareti konmalıdır.
58	Yüksekte yapılması gereken çalışmalarda iş güvenliğiyle ilgili gerekli önlemler alınıyor mu?	Yüksekte yapılan çalışmalar ehil kişiler tarafından gerekli önlemler alınarak yapılmalıdır. Çalışılacak alana ulaşımın sağlanması için standartlara uygun ekipmanlar (korkuluklu merdivenler, yükseltilebilir seyyar platformlar vb.) kullanılmalıdır. Çalışma korkuluklu platformlarda yapılmalıdır. Kısa süreli ve çok yüksek olmayan işlerde kullanılacak merdivenler standartlara uygun olmalıdır. Merdiven ayakları kaydırmaz malzemeyle kaplanmalıdır. Elektrik işlerinde ahşap merdiven kullanılmalıdır. Toplu koruma önlemlerine ilaveten kişisel koruma yöntemi olarak, yüksekte çalışma yapan kişiler paraşütçü tipi emniyet kemeri giyip kemerin halatını sağlam bir ankraj noktasına bağlamalıdır.
59	Engellilerin cami ve müştemilatını kullanabilmeleri için gerekli şartlar oluşturulmuş mu?	Cami girişi zemin seviyesinde değilse, giriş kısmında rampa veya diğer mekanik çözümler sağlanmalıdır. Cami girişine kadar beyaz baston kullanan engelliler için, poliüretan olmayan, kılavuz iz ve uyarıcı yüzey kaplaması yapılmalıdır. Merdiven gibi görme engelliler için tehlike oluşturabilecek yükseklik farklılıklarından önce, zemin üzerine uyarıcı yüzey kaplaması yapılmalıdır. Engelli tuvaleti ve abdest alma yerine merdivensiz, asansörlü veya rampalı ulaşım sağlanmalı, engelli bireylerin kolayca abdest alabilmesi için hareketli bir duş başlığı armatürü donanıma eklenmelidir.
60	Toplu organizasyonlarda izdihama karşı tedbir alınıyor mu?	Caminin içinde veya bahçesinde ikram, hediye dağıtımı vb. yoğunluk oluşturabilecek organizasyonlarda izdihama tehlikesine karşı gerekli önlemler alınmalıdır. Alana girişler kontrollü olmalı ve yığılmalar engellenmelidir. Organizasyondaki görevli sayısı yeterli olmalıdır.
61	Cam kapı vb. yerlerde uyarı işareti var mı?	Cam kapılara ve diğer çarpma tehlikesi olan cam yüzeylere uyarı amaçlı bant, levha vb. konulmalıdır.

Tablo 4. (Devamı)

62	Bakım onarım vb. işler sadece yetkili kişiler tarafından mı yapılıyor?	Cami genelinde tüm bakım, onarım işleri yetkili firmalar tarafından gerekli tüm iş sağlığı ve güvenliği önlemleri alınarak yapılmalıdır. Yetkisiz ve ehil olmayan kişilere kesinlikle bakım, onarım işleri yaptırılmamalıdır.
63	Cami ve müştemilatında tadilat, bakım, onarım vb. işler için hizmet alınan firmaların iş sağlığı ve güvenliği kurallarına uyması sağlanıyor mu?	Hizmet alınan firmalarla işe başlamadan önce iş sağlığı ve güvenliği kurallarına uyulacağına dair bir sözleşme imzalanmalıdır. Ayrıca işin yapımı boyunca denetlemeler yapılarak iş güvenliği kurallarına uyulduğu kontrol edilmelidir.
64	Caminin ısıtma sisteminin bakımı düzenli olarak yapılıyor mu?	Yetkili firmaya ısıtma sisteminin bakım ve kontrolleri düzenli olarak yaptırılmalıdır. Özellikle yangın tehlikesine karşı gerekli önlemler alınmalıdır.
65	Asansörün muayenesi ve bakımı düzenli olarak yetkili kişilere yaptırılıyor mu?	Asansörün bakımı aylık olarak yetkili firmaya yaptırılmalıdır. Ayrıca en geç yılda bir defa asansörün periyodik muayenesi yetkili firmaya yaptırılmalıdır. Arıza veya elektrik kesilmesi gibi nedenlerle asansörde kalınması durumunda nasıl davranılması gerektiğine dair bakımı yapan firmadan uygulamalı eğitim alınmalıdır.
66	Su sebili ve içme suyunda gerekli hijyen sağlanıyor mu?	Sebillerin bakımı her ay düzenli olarak yetkili firmaya yaptırılmalıdır. Suyun analiz raporları düzenli olarak ilgili firmadan istenmelidir.
67	Şadırvan havuzlarında veya suyun depolandığı diğer kapalı alanlarda gerekli hijyen sağlanıyor mu?	Şadırvan havuzlarının üzeri kapalı olmalıdır. Şadırvan havuzlarının ve su depolarının temizliği düzenli olarak yetkili firmaya yaptırılmalıdır. Depolar uzun süreli su kesintilerinde üç ayda bir, kesinti olmadığı dönemlerde altı ayda bir yetkili kişilerce dezenfekte edilmelidir.
68	Ayakkabılık bölümünde gerekli hijyen sağlanıyor mu?	Ayakkabılık bölümü mümkün mertebe harim alanının dışında olmalıdır. Ayakkabılığın olduğu bölümlerde doğal veya mekanik havalandırma yapılabilir. Cami girişine tek kullanımlık poşet konularak camiye gelen kişilerin ayakkabılarını bu poşetlere koyarak ayakkabılığa bırakması sağlanmalıdır. Ayakkabılığın temizliği düzenli aralıklarla yapılarak gerekli hijyen sağlanmalıdır.
69	Camiye çorapsız kimselerin girmesine karşı önlem alınmış mı?	Hijyen ve bulaşıcı hastalık kontrolü açısından halılar düzenli aralıklarla temizlenmelidir. Ayrıca her namaz sonrası havalandırılma yapılmalıdır. Camiye gelen kişilerin çorapsız biçimde içeri girmesini engellemek için uyarı afişleri hazırlanıp giriş görünür biçimde asılmalıdır. Buna rağmen caminin içine çorapsız giren kişiler uygun biçimde uyarılmalıdır.
70	Cami ve müştemilatının havalandırması düzenli olarak yapılıyor mu?	Havalandırmanın yeterli düzeyde sağlanacağı doğal veya mekanik bir sistem kurulmalıdır.
71	Haşere veya diğer zararlı canlılara karşı önlem alınıyor mu?	Yetkili firma ile anlaşarak düzenli olarak haşere kontrolü yapılmalıdır.
72	Kimyasal maddeler, haşere ilaçları vb. tehlikeli maddeler yetkisiz kişilerin erişemeyeceği yerlerde muhafaza ediliyor mu?	Kullanılan kimyasallar, temizlik malzemeleri vb. tehlikeli maddeler sadece yetkili kişilerin ulaşabileceği şekilde kilitli ve uygun ortamlarda muhafaza edilmelidir.
73	Termal konforla ilgili olarak sıcağa ve soğuğa karşı önlemler alınmış mı?	Son cemaat mahalli veya camideki bir bölüm gerektiğinde ayrılabilir şekilde dizayn edilmeli ve ayrı olarak ısıtma-soğutma ve aydınlatma gibi sistemlere sahip olmalıdır.
74	Mihrab, minber ve vaaz kürsüleri ergonomik şekilde tasarlanmış mı?	Kürsüdeki oturma ve çalışma ekipmanları ergonomik olmalıdır.
75	Ses seviyesiyle ilgili önlemler alınmış mı?	Ezan ve sala okunurken kullanılan cihazların ses düzeyinin ortalama 70-85 dB arasında, uygun bir seviyede tutulmasına özen gösterilmelidir. Cami içi ortalama ses düzeyi 60-70 dB arasında olmalıdır. Harim alanındaki ses düzeyi hem konuşmanın anlaşılabilmesini sağlayacak hem de sesin yankı yapmasını engelleyecek seviyede tutulmalıdır. Ses sistemi parazitsiz olmalıdır.
76	Din görevlileri, maruz kalabilecekleri olumsuz davranışlar (tehdit, hakaret, saldırı vb.) karşısında nasıl davranması gerektiğini biliyor mu?	Acil durum planı hazırlanırken bu husus dikkate alınmalıdır. Tehdit, hakaret, fiziksel saldırı gibi olumsuz davranışlarla karşılaşan din görevlileri soğukkanlı biçimde olaya müdahil olmaktan kaçınarak acilen yetkili kişi ve kurumlara haber vermemelidir.
77	Din görevlileri ile cami derneği ve cemaat arasında etkin bir iletişim var mı?	Cami cemaati ve cami derneği yöneticileriyle din görevlileri arasında iyi bir iletişim olmalıdır. Farklı nedenlerle ortaya çıkabilecek sorunlar büyümeden/kronikleşmeden çözülmeye çalışılmalıdır. Din görevlilerinin bu konuda yetersiz kalması durumunda müftülük yetkililerinden yardım istenmelidir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği farkındalığını ölçmek amacıyla 173 din görevlisi ile anket yapıldı. Anket çalışması ile toplanan veriler SPSS 26 istatistik programı ile analiz edildi. Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi durumu ve uygulama yetkinliğinin, görev yaptıkları yerlerde iş güvenliği uygulamalarının yeterliliğinin ve din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatlerinin; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, hizmet süresi, görev, iş sağlığı ve güvenliği ile ilk yardım eğitimi alma durumu gibi etkenlerle anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği incelendi. Araştırma kapsamında test edilen hipotezlere ilişkin sonuçlar aşağıdaki gibidir:

H1: Din görevlilerinin sosyo demografik özellikleri (yaş, cinsiyet, mezuniyet durumu, din görevlisi olarak hizmet süresi, toplam hizmet süresi, kurumdaki görev) ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi durumu ve uygulama yetkinliği arasında anlamlı bir fark olmadığı görüldü. H1 hipotezi reddedildi.

H2: Din görevlilerinin sosyo demografik özellikleri ile görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği arasında anlamlı bir fark olmadığı görüldü. H2 hipotezi reddedildi.

H3: Din görevlilerinin sosyo demografik özellikleri ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görüldü. H3 hipotezi reddedildi.

H4: Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alması ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi durumu ve uygulama yetkinliği arasında anlamlı bir fark olduğu görüldü. H4 hipotezi kabul edildi.

H5: Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alması ile görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği arasında anlamlı bir fark olduğu görüldü. H5 hipotezi kabul edildi.

H6: Din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi alması ile iş sağlığı ve güvenliğiyle

ilgili kanaatleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görüldü. H6 hipotezi reddedildi.

H7: Din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alması ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili bilgi durumu ve uygulama yetkinliği arasında anlamlı bir fark olduğu görüldü. H7 hipotezi kabul edildi.

H8: Din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alması ile görev yaptıkları yerlerde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yeterliliği arasında anlamlı bir fark olduğu görüldü. H8 hipotezi kabul edildi.

H9: Din görevlilerinin ilk yardım eğitimi alması ile iş sağlığı ve güvenliğiyle ilgili kanaatleri arasında anlamlı bir fark olmadığı görüldü. H9 hipotezi reddedildi.

Çalışmada kurulan hipotezlerin sonuçları incelendiğinde din görevlilerinin iş sağlığı ve güvenliği eğitimi ve ilk yardım eğitimi alma durumları ile bilgi birikimleri ve çalışma yerlerindeki uygulamaların yeterliliği arasında bir bağlantı olduğu açıkça görülmektedir. Buradan yola çıkarak çalışma sonucunda önerilen kontrol listelerinin uygulanması ve ibadet yerlerinin mevzuatlara uygun bir şekilde güvenliğinin sağlanması açısından din görevlilerine gerekli eğitimlerin verilmesi oldukça önemlidir.

2012-2021 yılları arasında ülkemizde ve dünyada bulunan camilerde yaşanan kazalar internet haber kanalları üzerinden incelendi. Olaylar seçilirken karşılaşılabilecek tüm riskleri içermesine ve tekrara düşmemeye özen gösterildi. Bu şekilde elde edilen 50 farklı kazaya/olaya ait veriler; tarih, yer, yaşanan kaza ve kazanın sonucu belirtilerek Tablo 1’de paylaşıldı.

Yaşanan kazalardan da görüldüğü üzere her caminin yeri, koşulları ve diğer tehlike oluşturabilecek unsurları farklıdır. Bundan dolayı risk değerlendirmesinin her cami için ayrı ayrı yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte camiler genel olarak benzer tehlikeler içermektedir. Camilerde yapılan gözlemler, yaşanan kazaların araştırılması ve iş sağlığı ve güvenliği mevzuatındaki yönetmeliklerin

incelenmesi neticesinde Tablo 4'te verilen 77 maddelik Camilerde Risk Değerlendirmesi İçin Kontrol Listesi hazırlandı. İfade edilen tehlikeler için alınması gereken önlemlerin de belirtildiği kontrol listesinin camilerde yapılacak risk değerlendirmesi çalışmalarına rehber olması ve camilerin mevcut durumunun belirlenmesine katkı sağlaması öngörülmektedir.

Tablo 1'de verilen camilerde meydana gelen 50 kaza/olay incelendiğinde pek çok kazanın basit tedbirler ile önlenilebileceği görülmektedir. Risk değerlendirmesi yapılarak gerekli önlemler alınarak bu riskler ortadan kaldırılabılır. Bu alanda deneyimli iş güvenliği uzmanlarının rehberliğinde tüm camilerde, Kur'an kurslarında ve diğer hizmet alanlarında risk değerlendirmesi

yapılmalıdır. Bu çalışmada hazırlanan kontrol listesi tehlike ve risklerin belirlenmesi açısından yararlı olacaktır. Risk değerlendirmesi tamamlanıp rapor hazırlandığında, raporda belirtilen önlemler vaktinde uygulanmalıdır. İş güvenliği uzmanlarının belirli aralıklarla saha ziyaretleri yapması sağlanarak alınan önlemlerin etkinliği/kalıcılığı ve oluşabilecek farklı risklerin tespit edilmesi sağlanmalıdır.

Bu çalışma imam, müezzin, Kur'an kursu hocası, vaiz, idari personel gibi farklı görevlerde bulunan din görevlileri ile yapıldı. Bundan sonraki çalışmalar aynı veya benzer görevdeki kişilerle örneğin yalnızca imamlarla veya imam ve müezzinlerden oluşan bir örneklem ile yapılabilir. Bu durumda farklı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKLAR

1. DİB. (2021, 06 01). İstatistikler. Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Müdürlüğü. Erişim Adresi: <https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> (Erişim Tarihi: 17.01.2022).
2. Top, S. M. ve Topraklı, A. (2019). "Camilerde Panik Durumunun Değerlendirilmesi Üzerine Derleme Çalışması". International Journal Of Social Humanities Sciences Research, 1555-1565.
3. Satır, M. S. ve Topraklı, A. Y. (2021). "Ankara-Altındağ bölgesindeki 18 tarihi caminin yangın tahliye risklerinin nitel ve nicel analizi". Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 36 (3), 1613-1630. doi:<https://doi.org/10.17341/gazimmfd.824520>
4. Topraklı, A. (2018). "Selimiye Camii'nin Acil Durum Tahliyesi Üzerine Bir Benzetim Çalışması". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (66), 571-585.
5. Topraklı, A., Sedhemaiti, S. ve Ağraz, G. (2019). "Osmanlı Klasik Dönem Tipi Modern Camilerin Tahliye Problemine İlişkin Değerlendirme". Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 34 (4), 2261 - 2270.
6. Nassar , K. ve Bayyumi , A. (2012). "A Simulation Study Of The Effect Of Mosque Design On Egress Times". Winter Simulation Conference.
7. Akyön, F. V. ve Özcan, S. (2017). "Camilerde Yangın Güvenlik Kriterlerinin Değerlendirilmesi". TÜYAK 2017 Uluslararası Yangın ve Güvenlik Sempozyumu, (s. 336-343). İstanbul.
8. Başdemir, A. (2016). "Selatin Camilerinde İş Sağlığı ve İş Güvenliği". Yayınlanmamış uzmanlık tezi, T.C. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
9. Haber 3. (2012, 02 08). "Söke Kocacamide Görünmez Kaza" Erişim adresi: <https://www.haber3.com/>: <https://www.haber3.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
10. Anadolu Ajansı. (2012, 08 11 ve 2014, 01 06 ve 2016, 08 26). "Camiye Yıldırım Düştü" ve "Çin'de Camide İzdiham" ve "Cami Cemaatinin Üzerine Avize Düştü" Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
11. Haberler (2013, 09 27 ve 2019, 05 22 ve 2019, 09 26). "Çöken Şadırvanın Altında Kaldı" ve "Caminin Merdivenlerinden Düştü" ve "Namaz Kılarken Kalp Krizi Geçirdi" Erişim adresi: <https://www.haberler.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
12. Demirören Haber Ajansı. (2015, 01 16). "Ankara'nın Elmadağ İlçesindeki Bir Camide Dün Akşam Meydana Gelen Patlama" Erişim adresi: <https://www.dha.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
13. SonDakika. (2015, 05 26 ve 2017, 03 16 ve 2021, 06 09). "İmam Minarenden Düşerek Öldü" ve "Minarenden Düşen İmam Ağır Yaralandı" ve "Bıçaklı Saldırıya Uğrayan İmam Yaralandı" Erişim adresi: <https://www.sondakika.com> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
14. CNNTÜRK. (2015, 05 21 ve 2015, 07 15 ve 2019, 07 18). "İmam Camide İntihar Etti" ve "Camide Fare Paniği" ve "Minarenden Düşen İmam Ağır Yaralandı" Erişim adresi: <https://www.cnnturk.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
15. Saat Başı Haber. (2015, 07 14). "Cami Abdesthanesinde Cama Çarptı, Yaralandı" Erişim adresi: <https://www.saatbasihaber.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
16. Habertürk. (2015, 11 14 ve 2017, 01 10 ve 2018, 11 11 ve 2021, 06 30 ve 2021, 12 07). "Namazdaki İmamı Bıçakladı" ve "Camide Tente Çöktü" ve "Camide Akıl Almaz Kaza" ve "5 Yaşındaki Çocuk Elektrik Akımına Kapıldı" ve "Yıldırım Düşen Caminin Minaresi Yandı" Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
17. Haber7. (2016, 02 12). "Cemaatin Başına Avize Düştü: 3 Kişi Yaralandı" Erişim adresi: <https://www.haber7.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
18. NTV. (2016, 07 01 ve 2012, 05 14). "Camide Panik: Üzerimde Bomba Var" ve "Afganistan'da Camiye Bombalı Saldırı" Erişim adresi: <https://www.ntv.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
19. Yıldırım Gazetesi. (2017, 05 17). "Camide Elektrik Çarptı" Erişim adresi: <http://www.yildirimgazetesi.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
20. Hürriyet. (2017, 06 01). "Camide Büyük Panik: 21 Kişi Hastaneye Kaldırıldı" Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).

21. TGRT Haber. (2017, 07 27). "Camide Namaz Kıldıran İmama ve Cemaate Saldırdı" Erişim adresi: <https://www.tgrthaber.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
22. Cumhuriyet. (2017, 10 31). "Cami Tuvaletinde Görünmez Kaza" Erişim adresi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
23. Milli Gazete. (2017, 11 30). "Namaz Sırasında Patlayan Ses Sistemi Camide Cemaati Endişelendirdi" Erişim adresi: <https://www.milligazete.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
24. Milliyet. (2018, 05 30 ve 2019, 09 26 ve 2021, 06 16). "Demir Kapının Altında Can Verdi" ve "Depremde Caminin Minaresi Yıkıldı" ve "Ayasofya Camiinde Ayağı Sıkışan Çocuk Kurtarıldı" Erişim adresi: <https://www.milliyet.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
25. Doğru Haber. (2018, 10 06). "Depreme Secdede Yakalandılar" Erişim adresi: <https://dogruhaber.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
26. Mynet. (2018, 10 02). "Elazığ'da Camide Panik Yaratan Olay: Cemaat Şaşkına Döndü" Erişim adresi: <https://www.mynet.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
27. Manisa Kulis haber. (2018, 11 29). "Manisa'da Görünmez Kaza Ağır Yaralanmaya Yol Açtı" Erişim adresi: <https://www.manisakulishaber.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
28. Urfada Bugün. (2019, 01 17). "Kepeneğin Altında Kalan 2 Vatandaş Yaralandı" Erişim adresi: <https://www.urfadabugun.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
29. Euronews. (2019, 03 18). "Yeni Zelanda'da Camiye Saldırı: Çok Sayıda Ölü" Erişim adresi: <https://tr.euronews.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
30. A Haber. (2019, 04 10). "Omzuna Bahçe Demiri Saplanan Genç Görenleri Şok Etti" Erişim adresi: <https://www.ahaber.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
31. Akit. (2019, 06 20 ve 2019, 08 16). "Camide Üzerine Ayakkabı Dolabı Devrilen Çocuk Öldü" ve "Düzce'de Merdivenlerden Düşen Kişi Öldü" Erişim adresi: <https://www.yeniakit.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
32. Kenttv. (2019, 07 26). "Camide Yangın Paniği" Erişim adresi: <https://kenttv.net/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
33. Dini Bülten. (2019, 11 12). "Müftü Talat Özmet Merdivenlerden Düştü Kolu Kırıldı" Erişim adresi: <http://www.dinibulten.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
34. Özgür Kocaeli. (2020, 02 29). "Abdest Alırken Düşüp Öldü" Erişim adresi: <https://www.ozgurkocaeli.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
35. Bursa'da bugün. (2020, 06 15). "Bursa'da Caminin Kubbesinden Düşen Çocuk Yaralandı" Erişim adresi: <https://www.bursadabugun.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
36. Ankara Masası. (2020, 09 06 ve 2021, 08 18). "Doğalgaz Patlamasında Camide Ölenlerin Sayısı 24" ve "Camide Çıkan Yangını Söndürmeye Çalışan Çocuk Yandı" Erişim adresi: <https://www.ankaramasasi.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
37. Alanya Postası. (2021, 02 15). "Alanya'da Camide Görünmez Kaza" Erişim adresi: <https://www.alanyapostasi.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
38. Samsun Haber. (2021, 06 21 ve 2021, 12 08). "Samsun'da Akılalmaz Kaza" ve "Samsun'da Talihsiz Olay" Erişim adresi: <https://www.samsunhaber.com/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
39. Sputnik Türkiye. (2021, 06 26). "Mesai Saatlerinde Camiye Gelmeyen Müezzine İmamın Tabureyle Saldırdığı Anlar" Erişim adresi: <https://tr.sputniknews.com/20210626/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).
40. Yeni Dönem. (2021, 08 06). "Bursa'da Camide Korku Dolu Anlar: Minibüs Avluya Daldı" Erişim adresi: <https://www.yenidonem.com.tr/> (Erişim Tarihi: 22.01.2022).